

Civilrätten som kraftkälla för en hållbar utveckling

Advokat Staffan Michelson

Staffan Michelson började under 1973 arbeta på dåvarande Michelsons Advokatbyrå. Han är ledamot i advokatsamfundet sedan 1976 och sedan 2004 verksam på Hellström Advokatbyrå i Stockholm. Den 30 november 2018 blev han filosofie doktor i rättssociologi efter att ha disputerat på en avhandling om hur civilrätten kan utnyttjas konstruktivt i arbete för hållbar utveckling.

Klienterna vänder sig knappast till sina advokater för att få veta vad de inte får göra, utan för att få klart för sig hur de ska göra det de vill göra. I en tid när allt fler och allt starkare mänskliga viljor gör sig gällande för att främja utvecklingen av hållbara samhällen, kan den förutseende advokaten stärka sin roll som klientens bästa rådgivare. Till de instrument som står kollegerna till buds för att ge stöd åt hållbarhetsarbete bland företag, organisationer, yrkesmänniskor och privatpersoner hör, förutom processuella rättsmedel, bolagsordningar, testamenten, avtal, arbetsordningar, emissionsprospekt, fusionsplaner och andra betydelsebärande styrmedel med rättslig verkan. Det som krävs är tankeprocesser, lyhördhet och kreativitet, snarare än vanemässigt bruk av färdiga standardlösningar.

Har globala mål för hållbar utveckling något med vanlig advokatverksamhet att göra? – Ja, jag är övertygad om det.

Den 25 september 2015 antog FNs generalförsamling en resolution som formulerade Agenda 2030 och identifierade 17 mål för hållbar utveckling.¹ Denna artikel ska handla om rättens, i synnerhet civilrättens, roll i samspel mellan människor som kan leda till att vi närmar oss målen. Inspiration till artikeln har jag fått från studier i rättssociologi.

Detta intressanta ämne, rättssociologi, introducerades som en självständig akademisk disciplin i Sverige på 1960-talet.² Från ett advokatperspektiv var det onekligen hög tid; i

¹ *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 25 September 2015.

² Hydén (2015), *Ett ämne blir till*.

praktiken ägnar sig de flesta advokater mer åt rättssociologi än åt juridik.³ Ämnet, som tar sikte på rättsreglernas och andra normers funktion i samhället, etablerades i Lund av civilrättsprofessorn Per Stjernqvist (1912-2005). Stjernqvist var bland annat inspirerad av Eugen Ehrlichs arbete om ”levande rätt”.⁴ I sitt författarskap påminde Stjernqvist energiskt om att människor inte ska betraktas som passiva mottagare av politiska och rättsliga beslut, utan är aktiva varelser som i samverkan söker uppnå sina mål och lösa sina livsproblem.⁵

Rättssociologin odlar ett forskningsintresse som är bredare än det vi finner inom traditionell rättsvetenskap. Ämnet omfattar studiet av samspel mellan normativa strukturer och andra samhällseliga funktioner.⁶ Dess grundtema är normer.⁷

LUSTEN ATT FÖRSTÅ

När jag själv, efter nära 35 år som praktiserande advokat, sökte mig till studier i rättssociologi var det i en längtan att placera mina yrkeserfarenheter i ett sammanhang och försöka förstå dem i ett vidare perspektiv än det som vardagspraktiken erbjuder. Min verksamhet hade haft stark tonvikt på miljörett i olika skepnader, men också omfattat åtskilliga uppdrag av andra slag. Det hade blivit väldigt många möten med enskilda människor i deras strävan att, med Stjernqvists ord, ”uppnå sina mål och lösa sina livsproblem”.

Hos mig hade infunnit sig en allt oftare återkommande känsla att människor nästan alltid drivs av en vilja att göra rätt. Det svåra är att veta vad som är rätt och att vinna styrkan och förmågan att hitta vägarna dit. I den sortens funderingar hade jag länge undrat över civilrättens räckvidd som kraftkälla för förverkligande av angelägna idéer, normer och visioner. Med utgångspunkt i denna enkla förståelse påbörjade jag under 2010 en grundutbildning i rättssociologi och två år senare blev jag antagen som doktorand vid rättssociologiska institutionen i Lund.

Doktorandutbildningen var långt mer krävande än jag någonsin hade föreställt mig. Att efter ett långt yrkesliv som praktiker återuppliva kontakten med akademien och dess högt ställda krav

³ ‘Law in action’, se Baier et al. (2018), *Om rättssociologi*.

⁴ ”Den levande rätten är den rätt som dominerar livet självt, fast den inte har kodifierats i skriven lag. Källan till vår kunskap om den levande rätten är, för det första det moderna rättsliga dokumentet, för det andra direkta observationer av livet, av handeln, av seder och bruk och av alla sammanslutningar, inte bara de som lagen känns vid, utan också de som lagen har förbisett, förbigått eller till och med tagit avstånd från.” Ehrlich (2009 [1936]), *Fundamental Principles of the Sociology of Law* s. 493 (citat här översatt till svenska av artikelförfattaren).

⁵ Stjernqvist (2004), *Legal Contributions to the Structure of Civil Society*.

⁶ Banakar (1994), *Rättens dilemma* s. 207.

⁷ Hydén (2002), *Normvetenskap*. Se även Baier (ed. 2013), *Social and Legal Norms*; Hydén & Svensson, *The Concept of Norms in Sociology of Law*; Svensson (2008), *Sociala normer och regellevnad* och Wickenberg (1999), *Normstödande strukturer*.

på vetenskapsteoretisk och metodologisk förankring i forskningen var plågsamt, förvirrande och samtidigt väldigt fångslande. I november 2018 kunde jag till sist disputera på min avhandling som fått titeln *Empowerment and Private Law: Civil Impetus for Sustainable Development*.

DEN ANVÄNDBARA RÄTTEN

Inför utformningen av min forskningsfråga kunde jag med betryggande visshet utgå från att frågor kring vår tids frekventa rapportering om miljöförstöring, klimatförändringar och konflikthärddar är påtagligt närvarande i väldigt många människors sinnen. Jag ville i det ljuset studera sådana delar av lagens makt (*power of law*) som enskilda människor kan aktivera i sin yrkesverksamhet, sin ekonomi, sina konsumtionsmönster eller sitt privatliv. I grunden för arbetet låg mitt allmänna intresse för denna användarorienterade aspekt av rätten, men i forskningen begränsade jag perspektivet till frågan om hur en hållbar utveckling kan främjas genom människors aktiva bruk av civila rättsmedel. Så utkristalliserades frågeställningen om varför, och under vilka förutsättningar, det är möjligt för enskilda människor att använda sig av civilrätten och de mänskliga rättigheterna för att alstra kraft åt (*empower*) sig själva och andra, med syfte att främja social förändring i linje med normer för hållbar utveckling. Som lätt kan konstateras var även en så formulerad forskningsfråga av särdeles vidsträckt och öppet slag. Avgörande för om en undersökning skulle kunna bli meningsfull och greppbar inom tillräckligt bestämda ramar blev därför om jag skulle kunna nå en kärnpunkt, en identifierad analysenhet, i min frågeställning. Teoretiska och metodologiska frågor kom på så sätt allt närmare min vardag. Så här sökte jag mig vidare:

På det teoretiska planet orienterade jag mig efter hand alltmer koncentrerat mot idéer om *empowerment*. Det är svårt att ge detta begrepp en bra svensk översättning, men i allt väsentligt handlar det om den process som kan utspela sig genom att människor individuellt och sinsemellan alstrar krafter som är funktionella i förhållande till ett visst syfte.⁸ Barbara Solomon var under 1970-talet pionjär i utvecklingen av teori och praktik av empowerment i socialt arbete.⁹ Begreppet har därefter överförts och utvecklats inom en rad discipliner, bland annat i form av vad som brukar kallas *legal empowerment*. Inom detta begrepps ramar intresserar man sig för människors möjligheter att utnyttja rättsordningen i en strävan att uppamma målinriktade krafter för något syfte som kan vara personligt betingat eller relatera till ett visst intresse, en norm eller ett specifikt ändamål. I detta perspektiv har jag inte minst fått inspiration av H.L.A.

⁸ Michelson (2018), *Empowerment and Private Law* s. 47.

⁹ Solomon (1976), *Black Empowerment*.

Harts modell av rätten som i stora delar en funktion av löften snarare än ett system av tvingande befallningar.¹⁰

Teoribildningen kring legal empowerment visade sig användbar i mitt sökande efter rättsliga kraftkällor så som de tagits i bruk av enskilda människor, inte bara för att gynna eget välbefinnande utan också med funktion att främja en utveckling mot mer allmängiltiga mål. Här valde jag, som en ändamålsenlig ram för mitt kunskapsintresse, de normer som återspeglas FNs Agenda 2030 och de 17 målen för hållbar utveckling (Sustainable Development Goals, SDGs). Normer som kan inordnas i denna kategori kallar jag *SDR-normer (Norms for Sustainable Development and Resilience)*.

ATT SÖKA PUDELNS KÄRNA

Den teoretiska inramningen av min forskningsfråga gav, i förening med det kunskapsintresse som låg till grund för forskningen, vad jag behövde för att kunna komma vidare också i metodologiskt hänseende. Jag hade konstaterat, att en av källorna för skapande och återskapande av gällande rätt har sitt ursprung i skeenden vari människor format idéer om rättvisa till civilrättsliga traditioner.¹¹ Det handlar om att processa i tvistemål (*konfrontationsfallen*),¹² men också om sådana processer som att sluta avtal, skapa rättigheter, göra åtaganden, använda egendom, finansiera projekt etc. (*konsensusfallen*).¹³ Mitt val av forskningsmetod syftade till att få syn på funktionella drivkrafter i sådana processer och göra dem tillgängliga för analys. Jag ville, sammanfattningsvis, hitta en metod som (1) passade mitt kunskapsintresse, (2) var förenlig med min förförståelse och (3) kunde fungera i förhållande till en identifierad analysenhet, forskningsfrågans kärnpunkt.

För att förstå civilrättens potentiella drivkraft för SDR-normerna, ville jag studera dess roll inom empowerment-processen i det växelverkande gränssnittet mellan människor och normer. Sammantaget tycktes detta handla om något i den reaktiva efterlevnaden av existerande normer, men också om den proaktiva utvecklingen, återbildandet och förnyelsen av normer med social och/eller rättslig verkan. Det fenomen jag mot denna bakgrund bestämde som analysenhet, var *civilrättens och de mänskliga rättigheternas funktion*,¹⁴ sådan densamma utnyttjats i

¹⁰ Hart (2012), *The Concept of Law* s. 43.

¹¹ Jfr Michelson (2007) *Vatten* s. 29 ff.

¹² a.a. s. 108 ff..

¹³ a.a. s. 124-163.

¹⁴ Begreppet funktion använder jag i den förståelse som föreslagits av Emile Durkheim, en av den tidiga rättssociologins förgrundsgestalter. Att efterfråga funktionen av ett fenomen är att undersöka det behov mot vilket detta fenomen svarar. Se vidare Durkheim (1984 [1893]), *The Division of Labour in Society*, s. 11 och Michelson (2018) s. 26.

empowerment-processen, i lägen då denna process lett till social förändring i linje med normer för hållbar utveckling. När analysenheten väl identifierats blev den en värdefull styrkraft och inspirationskälla som konsekvent visade vägen framåt i mitt forskningsarbete.

Mitt kunskapsintresse, min analysenhet och min förförståelse pekade tillsammans mot att fallstudieforskning (*Case Study Research*) framstod som en lämplig metod för arbetet. För att i urvalet av fall balansera fördelar och nackdelar med min förförståelse från egna uppdrag tänkte jag så här:

Det som behövdes i min studie var inte bara information om hur det rent allmänt går till att utnyttja krafter som genererats ur civilrätten och de mänskliga rättigheterna, utan också om hur sådana krafter kan samspela med SDR-normerna. Eftersom jag ville få sådant samspel belyst från olika vinklar, beslöt jag att välja både fall där jag genom eget arbete som advokat fått förhållandevis omfattande 'inside-information' om den sortens samspel och sådana fall som jag närmade mig utan personlig förhandskänedom.

En särskild fråga som inställde sig var hur man skulle kunna jämföra och utvärdera två huvudlinjer av civilrättslig användning, nämligen å ena sidan konfrontation genom rättegång etc., å andra sidan kraftsamling genom samförståndslösningar. Jag valde ut tre fall för att studera möjligheter till och effekter av konfrontation genom rättegång. För att också undersöka förutsättningarna för människor att istället på ömsesidigt frivillig väg samla kraft åt SDR-normerna, valde jag fem fall som på olika sätt åskådliggör civilrättsliga former för hållbarhetsstyrning. De handlar om hur ändamålsenliga initiativ kan främjas genom obligationsrättsligt och sakrättsligt verkande konstruktioner.

JO, DET GÅR – TRE EXEMPEL

Med hjälp av tre exempel ska jag nu försöka illustrera betydelsen av civilrättsliga funktioner i förhållande till hållbarhetsnormer av det slag som omfattas av min undersökning. Jag börjar med ett typiskt konfrontationsfall.

Processrättens kraft

Den 15 juni 1976 väckte jag såsom ombud för trädgårdsmästaren Carl Johan Ahl talan mot BT Kemi KVK AB (BT Kemi) vid Malmö tingsrätt, som vid den tiden i egenskap av fastighetsdomstol var behörig att döma i mål om ersättning för olägenheter på grund av miljöfarlig verksamhet. Ahl gjorde gällande att hans odlingar, 7 km väster om bolagets fabrik i Teckomatorp, hade fördärvats av ogräsbekämpningsmedel (fenoxisyror) som tillverkades i fabriken. Efter ett års förberedelse i rättegången och en sex veckor lång huvudförhandling

lyckades vi, med stöd av stiftelsen Miljöcentrum och med Björn Gillberg som tekniskt biträde samt genom skriftlig bevisning och förhör med 27 vittnen och sakkunniga, leda i bevis att det verkligen förelåg ett orsakssamband mellan bolagets verksamhet och skadorna i Ahls odlingar. Rättegången blottade en rad missförhållanden i BT Kemis verksamhet. Bland annat hade stora mängder tunnor med giftigt avfall från tillverkningen inte bara grävts ner inom fabriksområdet, utan också börjat läcka och orsaka omfattande förorening av grundvattnet, närliggande vattendrag och Ahls bevattningsvatten. I dom den 19 juli 1977 förpliktade tingsrätten, med viss jämkning av ersättningsanspråken, bolaget att ersätta skadorna. Domen fick stor medial uppmärksamhet, inte minst sedan ett parallellt med skadeståndsprocessen väckt åtal i saken, genom en dom den 12 augusti 1977 av Landskrona tingsrätt, lämnats utan bifall. Till yttermera visso uppdagades, kort tid efteråt, ännu fler nedgrävda gifttunnor inom området och efter tilltagande press från allmänhet och myndigheter förbjöds fortsatt verksamhet vid fabriken genom ett regeringsbeslut från Jordbruksdepartementet den 13 oktober 1977. Bolaget försattes i konkurs. De flesta sakägare blev utan kompensation för inträffade skador. Saneringen av mark och grundvatten, som fortfarande pågår, har fått bekostas av allmänna medel.¹⁵ Genom förlikningsförhandlingar kunde dock Ahl, tack vare ett i processens tidiga skede framställt kvarstadsyrkande och en till följd därav erbjuden borgensförbindelse, den 13 februari 1979 nå en godtagbar frivillig uppgörelse med BT Kemis danska moderbolag. Veckan därpå, den 22 februari 1979, lät konkursförvaltningen, efter beslut av länsstyrelsen i Malmö, genom sprängning jämna fabriksbyggnaden med marken.

Händelseförloppet kring BT Kemi och skadeståndsprocessens roll i sammanhanget fick stark symbolisk verkan i den fortsatta allmänna debatten kring miljöfrågorna. Vid riksdagens öppnande i oktober 1977 pläderade företrädare för tre olika partier med emfas för ny miljölagstiftning.¹⁶ Härigenom initierades ett omfattande lagstiftningsarbete som sedermera mynnade ut i 1998 års miljöbalk.

Historien kring BT Kemi blev i mångas ögon en bekräftelse på betydelsen av en fungerande civilprocessordning med möjlighet för envar att hävda sina civila rättigheter i domstol. I perspektivet av hållbar utveckling inbjuder fallet särskilt till reflektioner om betydelsen av s.k. *access to justice* genom effektiva, pålitliga och inkluderande institutioner (SDG 16 i FN-

¹⁵ JK bevakade i konkursen för statens räkning en fordran om 30 miljoner kronor som beräknad kostnad för saneringen. I själva verket har saneringen (efterbehandlingen) hittills kostat cirka 250 miljoner kronor vilket beräknas motsvara ungefär hälften av den totala efterbehandlingskostnaden efter återstående arbete som väntas pågå ytterligare några decennier. Michelson (2018) s. 124 med där angivna referenser.

¹⁶ Riksdagen 1977/78, snabbprotokoll nr 1.

resolutionen om Agenda 2030). Fallet illustrerar det viktiga samspelet mellan privaträttsliga, civilprocessuella, och offentlighetsrättsliga funktioner i samhällets strävan mot en hållbar utveckling. Sålunda alstrade exempelvis förundersökningen i brottmålet och dess offentliggörande genom åtalet, liksom förfarandet inför dåvarande Koncessionsnämnden för miljöskydd, viktig information som Ahl kunde använda. Samtidigt fungerade å andra sidan rättegången i skadeståndsmålet som en kraftfull kunskapsgenerator av avgörande betydelse för att skandalen kunde bli avslöjad i hela dess vidd. Fallet har därmed också lämnat åtskilliga bidrag till utvecklingen av kunskaper och normer med anknytning till SDG 9 (sustainable industrialization).

De funktionella avtalen

Så till ett exempel på hur funktionella avtalskonstruktioner kan omvandla växande kunskap och goda ideal till praktisk tillämpning. På godset Wanås i nordöstra Skåne lever och verkar advokat Baltzar Wachtmeister med familj. Tillsammans med sin far Carl-Gustav genomförde han i slutet av 1990-talet en genomgripande omläggning av jordbruket på godset genom övergång till ekologisk mjölkproduktion. Övergången innebar att man för framtiden avstod från användning av kemiska bekämpningsmedel och handelsgödsel i jordbruket, att alla djur måste garanteras en viss standard för sitt välbefinnande, att korna inte får bindas upp eller stängas in i bås, att de ska utfodras med minst 60 % grovfoder, att alla kalvar ska kunna dia i minst tre månader osv. Alla åtaganden av sådant slag säkerställs genom avtal med KRAV ek. för., en organisation som startades av en samling eldsjälar under 1985 och som är innehavare av varumärket KRAV. Genom avtalet, som bland annat innebär att producenten underkastar sig tillsyn av certifierat kontrollorgan, säkerställs en garanti med praktisk verkan mot konsumenterna av innebörd att alla kriterierna för ekologisk produktion verkligen efterlevs. Avtalet ger å andra sidan rätt att märka förpackningar med mjölk från godset med KRAV-symbolen. Så, till ömsesidig lönsamhet och nytta, informeras konsumenterna om formerna för mjölkproduktionen och var och en kan i butiken ta ställning till möjligheten att främja efterlevnaden av de normer som märkningen både symboliserar och garanterar.

Wanås avtal med KRAV ek. för. är ett i en lång rad av liknande avtalskonstruktioner som resulterat i att numera så mycket som 20 % av all lantbruksproduktion i Sverige uppfyller kriterierna för ekologiskt jordbruk. Resultatet, som alltså är helt och hållet baserat på civilrättsliga lösningar, överträffar med all sannolikhet vida vad som skulle ha varit möjligt att åstadkomma genom politiska beslut och tvångsregleringar. Exemplet är väl förenligt med den

norm som kommit till uttryck i SDG 12 om att hållbara produktions- och konsumtionsmönster ska säkerställas.

Det stadgade ändamålets effekter

I kölvattnet av 1960- och 70-talens miljörörelse tilltog från många olika håll impulserna för att söka svar på långtgående frågor om både småskaliga och storskaliga ekonomiska system och deras betydelse för miljö och utveckling. I Sverige bildades under 1990-talet två medlemsbanker ur rörelser med uttalade mål av hållbarhetskaraktär, nämligen *JAK Medlemsbank* och *Ekobanken*. I min undersökning tog jag Ekobanken som exempel. Som kärnpunkt för analysen av Ekobankens verksamhet kunde jag utgå från bankens stadgar. Här finns en uttrycklig ändamålsbestämmelse av innebörd att de krediter som banken lämnar ska främja en sund utveckling av fria och allmännyttiga initiativ. Ändamålsbestämmelsen har i bankens arbete gjorts kraftfullt verksam. Styrelse och personal finner sig väl medvetna om den rättsligt gällande kompassriktningen för bankrörelsen. Därmed görs, förutom sedvanlig kreditprövning, vid varje ny kreditgivning en särskild prövning för ställningstagande om verkningarna av lämnade lån överensstämmer med bankens stadgade ändamål i socialt, kulturellt och/eller ekologiskt hänseende. På det sättet skapar banken relationer med sparare och låntagare genom avtalsförhållanden som finansierar utveckling av initiativ för exempelvis ekologiska jordbruk, miljöcertifierat byggande, skolor, vårdinstitutioner, kulturcentra och hållbara energisystem.

Ekobanken tillhör *GABV (Global Alliance for Banking on Values)*, en internationell sammanslutning av 48 finansiella institut (2018) med finansiell verksamhet som är i vidsträckt mening värdebaserad. Verksamheten, som i vitala delar vilar på civilrättslig grund, överensstämmer väl med de normer som i Agenda 2030 uttrycks genom SDG 17 om att främja en implementering och vitalisering av globala partnerskap för hållbar utveckling.

En intressant lärdom från exemplet med Ekobanken är hur en uttalad ändamålsbestämmelse i företagets interna regelverk kan bringas till efterlevnad och även externt leda till önskade följd effekter av företagets affärsverksamhet. Företagets hållbarhetsarbete kan på så sätt göras pålitligt och trovärdigt. Av svenska banker rankas Ekobanken högst i Fair Finance Guide, ett internationellt initiativ som granskar och jämför hur hållbart banker investerar och lånar ut pengar.¹⁷

¹⁷ <https://fairfinanceguide.se/banks/>

Naturligtvis kan också ett aktiebolag, ett handelsbolag eller annan affärsdrivande organisation på liknande sätt, utan att nödvändigtvis ge avkall på sina lönsamhetsmål, rättsligt säkerställa en styrning för interna och externa effekter i linje med uttalade hållbarhetsnormer som görs civilrättsligt bindande.¹⁸ Aktiebolagets stiftelseurkund, bolagsordningen, emissionsprospekt, och fusionsplaner är exempel på instrument som kan användas för att identifiera en eller flera grundnormer av betydelse för framtida verksamhetsstyrning.

SMÅSKALIGT OCH STORSLAGET

Ellinor Ostrom, som 2009 mottog nobelpriset i ekonomi, visade genom sin forskning att människor genom frivillig organisering kan skapa livskraftiga institutioner som förmår att förvalta ömtåliga och knappa resurser. I sitt berömda arbete *Governing the Commons: the Evolution of Institutions for Collective Action*, analyserade hon situationer där människor gemensamt använder resurser av olika slag. Ellinor Ostrom utmanade de uppfattningar som bara ser privatisering eller statlig reglering som lösningar på "allmänningens tragedi". Jag fann i min undersökning starkt stöd för tankegångar av det slag som Ellinor Ostrom representerar. De fallstudier jag genomförde har påtagligt stärkt min övertygelse om samhällets beroende av de goda normerna och det småskaliga samspelets tillit, empati och aktning. De straffrättsliga och förvaltningsrättsliga regelsystemen som tillmätts så stor betydelse i arbetet med 1998 års miljöbalk är otillräckliga för att driva samhällsutvecklingen i en hållbar riktning, ibland är de dessutom otympliga och missriktade. Därför behövs människors vilja och förmåga att från fall till fall skapa kreativa lösningar som gemensamt bidrar till utvecklingen av hållbara samhällen. Lyckligtvis möter vi numera, dag efter annan, nyheter om tekniska, sociala och affärsmässiga innovationer som kan bidra till mänsklighetens långsiktiga överlevnad. Allt oftare ser vi också exempel på enskilda människors goda vilja i en tydligt pågående normbildning för solidaritet och bättre hushållning med jordens resurser. Inom ramen för sådana pågående förändringsprocesser kan framtidens advokat stärka sin roll som klientens bästa rådgivare.

DE GODA RÅDEN

I ett tidigt skede av min yrkespraktik fick jag höra en dansk kollega framhålla, att klienterna knappast går till sina advokater för att få veta vad de inte får göra, utan för att få veta hur de ska göra det de vill göra. De enkla visdomsorden gjorde djupt intryck på mig. Idag, 40 år senare, kan jag enkelt konstatera att allt fler människor uppriktigt vill leva hållbart och i sina vägval

¹⁸ Observera dock 3 kap. 3 § och 7 kap. 43 §§ aktiebolagslagen (2005:551) som föreskriver en särskild likvidationsbestämmelse i bolagsordningen och kvalificerad majoritet för beslut om ett ändamål som helt eller delvis avviker från syftet att ge vinst till fördelning mellan aktieägarna.

vill bidra till förverkligandet av den sorts normer som återspeglas i Agenda 2030. Det är därför inte ett särskilt vågat antagande att advokaten i sin yrkesroll kommer att möta allt fler och allt starkare viljor av det slaget. Alldeles säkert kommer vi i den rollen också ta intryck av fortskridande förändringar i goda seder och bruk. Många av våra verktyg kommer som förr att återfinnas inom civilprocessrätten. Men ännu mer påtaglig blir kanske vår möjlighet att bidra med råd och lösningar i linje med goda normer vid utformning av ändamålsbestämmelser och annat konstruktivt innehåll i bolagsordningar, avtal, anbudshandlingar, stiftelseurkunder, skuldebrev, testamenten, gåvobrev, stadgar, arbetsordningar, emissionsprospekt, fusionsplaner och andra betydelsebärande styrmedel med rättslig verkan. Så kan vi även i framtiden tjäna vår uppgift att lojalt tillvarata våra klienters intressen och biträda dem i sökandet efter svar på frågan om hur de ska göra det de vill göra. Men det förutsätter även inom advokatkåren en lust för kreativitet, grundad på lyhördhet, som riskerar att gå förlorad vid alltför okritisk efterbildning av bekväma standardmallar.

Staffan Michelson
Advokat, fil. dr

Referenser

Baier, Matthias (ed. 2013). *Social and Legal Norms. Toward a Socio-legal Understanding of Normativity*. Surrey: Ashgate.

Baier, Matthias, Måns Svensson och Ida Nafstad (2018). Om rättssociologi. Lund: Studentlitteratur.

Banakar, Reza (1994). *Rättens dilemma. Om konflikthantering i ett mångkulturellt samhälle*. Lund: Scandinavian Studies in the Sociology of Law. Bokbox.

Durkheim, Emile (1984 [1893]). *The Division of Labour in Society* (översättning till engelska av W.D. Halls). New York: Palgrave.

Ehrlich, Eugen (2009 [1936]). *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. (Översättning till engelska av Walter L. Moll). London: Transaction Publishers.

Hart, H.L.A (2012). *The Concept of Law*. Oxford University Press.

Hydén, Håkan (2015). *Ett ämne blir till I: Andersson, G. & Jerneck, M. (red) (2015). Samhällsvetenskapliga fakulteten i Lund – en vital 50-åring. En jubileumsskrift*. Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.

Hydén, Håkan (2002). *Normvetenskap*. Lund Studies in Sociology of Law. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Hydén, Håkan och Måns Svensson (2008). *The Concept of Norms in Sociology of Law I: Scandinavian Studies of Law*. Volume 53, pp. 15–32. Stockholm Institute for Scandinavian Law.

Michelson, Staffan (2018). *Empowerment and Private Law. Civil Impetus for Sustainable Development*. Stockholm: Jure.

Michelson, Staffan (2007). *Vatten*. Stockholm: Natur & Kultur.

Ostrom, Elinor (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.

Riksdagen 1977/78, snabbprotokoll nr 1.

Solomon, Barbara Bryant (1976). *Black Empowerment. Social work in oppressed communities*. New York: Columbia University Press.

Stjernquist, Per (2004). *Legal Contributions to the Structure of Civil Society*. Royal Society of Letters at Lund; Monographs (Acta), Papers (Scripta Minora).

Svensson, Måns (2008): *Sociala normer och regelefterlevnad. Trafiksäkerhetsfrågor ur ett rättssociologiskt perspektiv*. Lund Studies in Sociology of Law.

Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the United Nations General Assembly on 25 September 2015. United Nations A/res/70/1. New York: United Nations.

Wickenberg, Per (1999). *Normstödjande strukturer – Miljötematiken börjar slå rot i skolan*. Lund Studies in Sociology of Law.